

ABU ABDULLOH RUDAKIYNING FALSAFIY QARASHLARI

Vahobova Dilfuza Roziqovna

Buxoro shahar 40-o'rta umumta'lim maktabi

Tarix fani o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqola IX asrning atoqli fors shoiri va mutafakkiri Abu Abdulloh Rudakiyning falsafiy qarashlariga bag'ishlangan. Rudakiy o'zining teran fikrlari, she'riy asarlari bilan fors madaniyati tarixida salmoqli iz qoldirdi. Tadqiqotdan maqsad Rudakiy falsafay qarashlarining asosiy jihatlari va ularning uning adabiy ijodiga ta'sirini tahlil qilishdan iborat.

Kalit so'zlar: *mutafakkir, falsafa, san'at, psixologiya, axloq, ta'lim, barkamol va axloqiy shaxsni tarbiyalash.*

ABSTRACT

This scientific article is devoted to the life philosophy of the eminent 9th century Persian poet and philosopher, Abu Abdullah Rudaki. Rudaki left a significant mark on the history of Persian culture with his deep thoughts and poetic works. The aim of the study is to analyze the key aspects of Rudaki's life philosophy and their impact on his literary work.

Key words: *philosopher, philosophy, art, psychology, ethics, education, development of harmonious and ethical personalities*

KIRISH

Falsafiy qarashlar ko'p asrlar davomida mutafakkir va faylasuflarning e'tiborini tortgan fundamental fan sohasidir. Turli madaniyat va davrlarda hayot falsafasi bizning mavjudligimizning ma'nosi va maqsadi haqidagi chuqur savollarni tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. IX asr fors madaniyati sharoitida Abu Abdulloh

Rudakiy (858-941) ning hayot falsafasi alohida o‘rin tutadi. Atoqli fors shoiri va mutafakkiri Abu Abdullo Rudakiy fors-tojik adabiyoti va falsafasi tarixida o‘chmas iz qoldirdi. Uning asarlari mumtoz deb hisoblanadi va bugungi kungacha shoirlar va kitobxonlar tomonidan ishtiyoq bilan qabul qilinadi. Biroq, uning adabiy yutuqlaridan tashqari, uning ijodiga singib ketgan falsafiy qarashlarni tushunish va o‘rganish muhimdir. Mazkur ilmiy maqoladan maqsad, Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari, uning adabiy ijodiga bu falsafiy qarashlarning ta‘sirini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA USULLAR

Abu Abdullo Rudakiy IX asr fors-tojik adabiyoti va tafakkurining yirik namoyandasi. Uning hayoti haqida ishonchli ma‘lumotlar kam, biografik ma‘lumotlarning aksariyati, tarixiy qo‘lyozmalar va og‘zaki ravishda uzatilgan afsonalariga, zamondoshlari va ayrim adabiy qo‘lyozmalarga asoslanadi.

Ma‘lumotlarga ko‘ra, Abu Abdullo Rudakiy 858 yilda o‘sha paytda Somoniylar davlati tarkibida bo‘lgan (hozir Tojikiston hududi) Panjikent qishlog‘ida tug‘ilgan. U dehqon oilasining farzandi bo‘lib, Samarqandda ta‘lim olgan, o‘sha yerda o‘sha paytdagi buyuk olim va shoirlar bilan uchrashgan. Abu Abdullo Rudakiy yashagan davr IX-XII asrlarda O‘rta Osiyoda hukmronlik qilgan Somoniylar davriga to‘g‘ri keladi. Bu davrda fors madaniyati ravnaq topdi, buyuk shoirlar, faylasuflar, olimlar jamiyat hayotiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdilar.

Somoniylar ilm-fan, adabiyot va san‘at rivojiga hissa qo‘shdilar va bu Rudakiy ijodi uchun qulay sharoit yaratdi. U Somoniylar davlati hukmdorlari tomonidan qo‘llab-quvvatlanib, homiylik olib, o‘z iste‘dodini rivojlantirish, o‘z davrining madaniy muhitiga ta‘sir o‘tkazish imkonini berdi. Abu Abdullo Rudakiy fors-tojik mumtoz she‘riyatining asoschisi hisoblanib, Fors va O‘rta Osiyoda adabiyot va madaniyat rivojiga katta ta‘sir ko‘rsatgan.¹

¹ Бертельс Е. Э. История персидско-таджикской литературы, М., 1960. 147 с

Biz ushbu maqolada Rudakiy falsafiy qarashlarining uchta asosiy jihatiga alohida e'tibor qaratamiz. Birinchidan, biz uning hayotning o'tkinchi tabiatiga bo'lgan nuqtai nazarini va hayot lahzalaridan bahramand bo'lish muhimligi haqidagi ta'limotini ko'rib chiqamiz. Ikkinchidan, biz uning tabiat va uning insonga ta'siri, go'zallik va uyg'unlik haqidagi tushunchalarini o'rganamiz. Uchinchidan, biz uning haqiqiy baxtga erishish uchun muhim deb bilgan axloqiy qadriyatlar va fazilatlar haqidagi ta'limotlarini tahlil qilamiz.

Mazkur tadqiqot natijalari Abu Abdulloh Rudakiyning falsafiy qarashlari va uning adabiy merosiga ta'sirini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, biz uning falsafasining zamonaviy dunyoda dolzarbligi, hayot mazmuni va uyg'unligini izlashdagi ahamiyatiga alohida e'tibor qaratamiz. Uning she'riy asarlari nafaqat o'z davrida, balki undan keyingi davrlarda ham keng e'tirof va hurmatga loyiq bo'ldi. Rudakiy she'riyatning turli janrlari, jumladan, g'azal, qasida, to'plam, ruboiylarni o'zlashtirgan. Uning ijodi yuksak mahorati, hissiy teranligi va falsafiy mazmuni bilan ajralib turardi. U tabiat, muhabbat, go'zallikni kuylab, hayot mazmuni, insoniy qadriyatlar haqida fikr yuritgan sazovor bo'lgan.

Abu Abdullo Rudakiy ijodi fors-tojik va jahon adabiyotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning she'rlaridan iqtibos keltirilib, boshqa asarlarda ham qo'llanilgan, estetik va falsafiy g'oyalari shoir va mutafakkirlar avlodlarini ilhomlantirishda davom etgan. Uning ko'plab asarlari fors adabiyoti mumtoz adabiyotga aylanib, mintaqa madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Uning hayot, tabiat, go'zallik va axloqiy qadriyatlar haqidagi falsafiy qarashlari dolzarb bo'lib, zamonaviy kitobxonlar va mutafakkirlarni ilhomlantiradi.

Abu Abdullo Rudakiy ijodida falsafiy qarashlar markaziy o'rin tutadi. U hayotning mazmuni, inson taqdiri va ma'naviy kamoloti masalalari bilan chuqur qiziqdi. Rudakiy she'r va nasriy asarlarida dunyo va inson borlig'i haqidagi tushunchalarini ifodalagan. Rudakiy asarlarini tahlil qilar ekanmiz, uning hayot falsafasiga singib ketgan bir qancha asosiy g'oya va tushunchalarni ajratib ko'rsatish mumkin. Asosiy g'oyalardan biri hayotning o'tkinchi tabiatini anglashdir. Rudakiy

falsafiy qarashlari, mavjud hamma narsaning vaqtinchaligi va o'tkinchiligini anglash bilan sug'orilgan va bizni hozirgi daqiqani qadrlashga va zavq olishga undaydi.¹

Rudakiy falsafasida yana bir muhim tushuncha tabiat bilan uyg'unlikdir. U tabiatning go'zalligi va ulug'vorligiga qoyil qoldi, uni ilhom, ichki uyg'unlik manbai deb bildi. Rudakiy, inson tabiat bilan uyg'un munosabatda bo'lishi, inson ruhining rivojlanishiga yordam beradi va insonni to'liq va baxtli hayotga olib keladi, deb hisoblagan.²

Rudakiy uchun go'zallik, uning hayot falsafasining muhim jihatlari edi. U go'zallikka, ma'naviyatni ochib berish, uyg'unlik yaratish vositasi sifatida katta ahamiyat bergan. Uning asarlarida go'zalikni madh etish, tabiat va san'at go'zalligini aks ettirish hamda idrok va ijod orqali ichki muvozanat izlashni uchratamiz.

Rudakiy falsafiy qarashlarida, axloqiy qadriyatlar va fazilatlarga katta ahamiyat bergan. U adolat, halollik, mehr-oqibat, donolikni hayotning asosiy tamoyillari sifatida yuksak qadrlagan. U o'z asarlarida ana shu qadriyatlarga mos keladigan harakatlarga chaqirdi va ular haqiqiy baxt va totuvlikka erishishning asosi ekanligini ta'kidladi.³

Rudakiyning falsafiy qarashlari, fors-tojik madaniyati va adabiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Uning g'oya va tushunchalari mintaqa san'ati va tafakkurining ko'p jabhalariga kirib bordi. Bu yuksak ma'naviyat, inson tabiatini teran anglash va dunyo bilan uyg'unlikka intilish timsoliga aylandi.

Abu Abdullo Rudakiy o'z falsafasida hayotning o'tkinchiligini alohida ta'kidlagan. U hech narsa o'zgarmasligini, vaqt o'zgaruvchanligini va hayotning har bir lahzasi qadrli ekanini tushundi. Insonlar tinimsiz muvaffaqiyat va yutuq sari intilayotgan bugungi shiddatli jamiyatda Rudakiy ta'limotlari to'xtab, hozirgi hayotdan zavqlanish muhimligini eslatib turadi.⁴

¹ Маллаев Р.К., Рахимов Н.Х.. г. Худжент, Таджикистан .Некоторые философско-этические и эстетические взгляды Абу

Абдуллаха Рудаки.341 с

² Мирзоев А. М. Рудаки. Жизнь и творчество. — М.: Наука, 1968. 180 с

³ Брагинский И. С. Абу Абдаллах Джафар Рудаки. — М.: Наука, 1989 . 91 с

⁴ Тагирджанов А. Т. Рудаки. Жизнь и творчество. История изучения. — Изд-во Ленинградского университета, 1968.

Rudakiy falsafasi tabiat bilan uyg'unlikni o'z ichiga oladi. Ekologik ong va atrof-muhitni asrashning ahamiyati tobora ortib borayotgan bugungi dunyoda Rudakiyning tabiat bilan o'zaro munosabat haqidagi ta'limoti ayniqsa dolzarb bo'lib bormoqda. U tabiatni hurmat qilishga, resurslardan ongli ravishda foydalanishga va atrofdagi dunyo bilan uyg'unlikni izlashga chaqirdi. Abu Abdullo Rudakiy go'zallik va estetikaga katta ahamiyat bergan. Go'zallikka oid turli qarashlar to'qnashgan, ko'pchilik vizual zavq va uyg'unlik izlayotgan bugungi jamiyatda uning o'g'itlari qadrlanadi va ilhom manbai sifatida qabul qilinadi. U go'zallik bizning mavjudligimizning muhim qismi ekanligini va ma'naviy evolyutsiyamizga hissa qo'shishini ko'rsatdi.¹

Zamon o'zgaradi, lekin axloqiy qadriyatlar va fazilatlarning ahamiyati o'zgarmaydi. Rudakiy falsafasi bugungi zamonda adolat, halollik, donolik va mehr-oqibat muhimligini eslatib turadi. U ma'naviy fazilatlarni rivojlantirishga, zamonaviy jamiyatda dolzarb va muhim bo'lgan ezgu amallarni ongli ravishda tanlashga chaqiradi. Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari zamonaviy dunyoga, odamlar tafakkuriga ta'sir ko'rsatadi. Uning hayotning o'tkinchi tabiati, tabiat bilan uyg'unlik, go'zallik va axloqiy qadriyatlar haqidagi g'oyalari dolzarb bo'lib qolmoqda va odamlarni hayotida ma'no va uyg'unlik izlashga undaydi.

Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari zamonaviy adabiyotda o'z aksini topgan va ilhomlantirgan. Ko'pgina zamonaviy yozuvchi va shoirlar, uning ijodidan ilhom olib, uning falsafiy g'oyalarini o'zlashtirib, hayot mazmuni, inson tabiati va ma'naviyatiga oid chuqur savollarga bag'ishlangan asarlar yaratishga kirishadilar.²

Rudakiyning go'zallik va estetika falsafasi zamonaviy san'atda o'z tatbiqini topmoqda. Rassomlar, musiqachilar va ijodkorlar uning tabiat go'zalligi, uyg'unlik va ichki muvozanat haqidagi tushunchalarini o'z asarlari orqali etkazishga intiladi. San'atni ifoda vositasi sifatida ishlatib, ular dunyoni estetik idrok etishga va zamonaviy madaniyatda uyg'unlikni izlashga chaqiradilar.

¹ Мирзоев А. М. Рудаки. Жизнь и творчество. — М.: Наука, 1968. 186с

² Тагирджанов А. Т. Рудаки. Жизнь и творчество. История изучения. — Изд-во Ленинградского университета, 1968

Rudakiyning falsafiy qarashlari psixologiya va shaxs kamoloti bilan bog'liq. Uning hayotning o'tkinchi tabiati, tabiat bilan uyg'unlik va axloqiy qadriyatlar haqidagi ta'limotlari psixologlar va shaxsiy rivojlanish amaliyotchilari uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu ogohlik, o'zini va atrofdagi dunyoni qabul qilish, shuningdek, ruhiy o'sish va o'z ichidagi uyg'unlikka intilish muhimligini eslatadi. Rudakiy falsafasi axloqiy qadriyatlar va fazilatlarga qaratilganligi bilan zamonaviy jamiyatning ijtimoiy va axloqiy tamoyillarida qo'llaniladi. Uning adolat, halollik, rahm-shafqat va donolik haqidagi ta'limotlari axloqiy me'yorlarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilishi va og'ir hayotiy axloqiy vaziyatlarda harakatlarimiz va qarorlarimizga rahbarlik qilishi mumkin.¹

Rudakiyning falsafiy qarashlari, barkamol va axloqiy shaxslarni shakllantirishga yordam berish uchun ta'lim va pedagogik jarayonga qo'shilishi mumkin. Uning bilim qadri, uyg'unlik, qalb ravnaqi haqidagi ta'limotlari pedagoglar va ta'lim muassasalarida ana shu tamoyillarni har tomonlama yetuk va donishmand insonlarni kamolga yetkazishga qaratilgan ta'lim dasturlari va metodlariga kiritishga undashi mumkin. Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari jamiyatning intellektual va ma'naviy rivojlanishi uchun qimmatli tamoyillarni taklif etadi. Undan tanqidiy fikrlash, haqiqatni idrok etish va tashqi dunyo bilan uyg'unlikka intilish qobiliyatiga ega bo'lgan barkamol va dono shaxslarni shakllantirishga qaratilgan ta'lim dasturlarini yaratishda foydalanish mumkin. Rudakiy falsafasi insoniyatning umuminsoniy qadriyatlariga urg'u berishi bilan turli madaniyatlar o'rtasida ko'priklar bo'lib xizmat qilishi mumkin. Uning tamoyillari turli millat va din vakillari o'rtasida o'zaro tushunish va o'zaro munosabatlarni rivojlantirish, bag'rikenglikni mustahkamlash va tinchlikni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

Zamonaviy dunyoda ekologik muammolar tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Rudakiyning falsafiy qarashlari tabiat bilan uyg'unlik, atrof-muhitga hurmat to'g'risidagi ta'limotlari bilan ekologik barqaror yondashuvlarni ishlab chiqish va

¹ Рудаки и 1000 лет персидской поэзии (Материалы международной конференции, г. Алматы, 4-5 ноября 2008 г.) – г. Алматы, 2017, 384 с.

sayyoramiz resurslaridan ongli ravishda foydalanish uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin.

NATIJA

Hozirgi vaqtda texnologiyaning jadal rivojlanishi kuzatilmoqda, bu hayotimizning turli sohalariga ta'sir ko'rsatdi. Rudakiy falsafasi axloqiy qadriyatlar va fazilatlarga qaratilganligi bilan sun'iy intellekt, genetik modifikatsiya va boshqalar kabi yangi texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq axloqiy muammolarni engishga yordam beradi. U axloqiy jihatdan asoslangan qarorlar qabul qilishda inson ishtirokining muhimligini eslatadi va texnologik taraqqiyot va inson farovonligi o'rtasidagi uyg'unlikni saqlashga intiladi. Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari zamonaviy jamiyat uchun ilhom va hikmat manbai bo'lish imkoniyatiga ega. Uning tamoyillari odamlarni ma'no, uyg'unlik va axloqiy qadriyatlarni izlashda, ilhomlantirish va yo'naltirishda davom etishi mumkin. Ushbu falsafaning kelajakdagi qo'llanilishi o'quv dasturlarini ishlab chiqish, psixologiya va sotsiologiya bo'yicha tadqiqotlar va uni yanada adolatli, barqaror va axloqiy jihatdan ongli jamiyatga erishish uchun inson faoliyatining turli sohalariga integratsiya qilishni o'z ichiga oladi.

Ilmiy maqolamiz yakunida biz asosiy xulosalarni umumlashtirib, Abu Abdulloh Rudakiy falsafiy qarashlarining zamonaviy jamiyatga ta'sirini umumlashtirib, uning ahamiyati va dolzarbligini zamonaviy chaqiriq va istiqbollar kontekstida muhokama qilamiz. Tadqiqotimiz davomida Abu Abdulloh Rudakiyning falsafiy qarashlari va uning zamonaviy jamiyatga ta'sirini o'rgandik. Biz uning hayotning o'tkinchi tabiati, tabiat bilan uyg'unlik, go'zallik, axloqiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillar haqidagi ta'limotlariga murojaat qildik. Rudakiy insonlarni olamning o'tkinchi tabiatini anglab, ichki ma'naviy taraqqiyotga intilib, hayotdan ma'no va uyg'unlik izlashga undagan. Shuningdek, biz Rudakiy falsafiy qarashlarini zamonaviy jamiyatda qo'llash muammolari va istiqbollarini muhokama qildik. Uning tamoyillari intellektual va ma'naviy rivojlanish, madaniyatlararo o'zaro ta'sir, tabiatni muhofaza

qilish, axloqiy me'yorlarni ishlab chiqish va texnologiyadan adolatli foydalanish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Abu Abdullo Rudakiy falsafasi hozirgi jamiyatimizda ham dolzarb va ahamiyatli bo'lib qolmoqda. Uning tamoyillari hayotda ma'no, uyg'unlik va axloqiy qadriyatlarni topish muhimligini eslatadi. U ta'limni rivojlantirish, madaniyatlararo muloqot, axloqiy fikrlash va atrof-muhit bilan ongli munosabatda bo'lish uchun manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Abu Abdulloh Rudakiy falsafasi insonlarni ma'no va uyg'unlikni izlashda ilhomlantirib, yo'naltira oladigan qimmatli ta'limotdir. Uning qadriyatlari va tamoyillari zamonaviy jamiyatda dolzarb bo'lib qolmoqda, bu erda ichki dunyo, axloq va axloqiy tamoyillarga murojaat qilish muhimdir. Rudakiy falsafasining jamiyat hayotining turli jabhalarida qo'llanilishi yanada adolatli, barqaror va axloqiy ongli jamiyatning rivojlanishiga xizmat qilishi

XULOSA

Ushbu ilmiy maqolada Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari va uning zamonaviy jamiyat uchun ahamiyatini o'rgandik. Biz uning falsafasining asosiy tamoyillarini, jumladan, hayotning o'tkinchi tabiati, tabiat bilan uyg'unlik, go'zallik, axloqiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillarni o'rgandik. Rudakiy falsafiy qarashlarining asosiy xususiyatlaridan biri uning hayotda ma'no va uyg'unlik topishga, uning vaqtinchalik mohiyatini anglab etishga urg'u berishidir. Uning ta'limotlarida intellektual va ma'naviy rivojlanish, madaniyatlararo o'zaro ta'sir, axloqiy fikrlash va tabiatni muhofaza qilish uchun qimmatli tamoyillar mavjud.

Biz Rudakiy falsafiy qarashlarining zamonaviy jamiyat hayotining adabiyot, san'at, psixologiya, axloq va ta'lim kabi turli sohalariga ta'sirini aniqladik. Uning g'oyalari odamlarni ma'no, uyg'unlik va axloqiy qadriyatlarni izlashga, shuningdek, barkamol va axloqiy shaxsni rivojlantirishga undamoqda. Hozirgi davrda Rudakiyning hayot falsafasi dolzarb va sermazmunliligicha qolmoqda. Uning tamoyillari hayotimizda ma'no, uyg'unlik va axloqiy qadriyatlarni topish muhimligini eslatib turadi. U ta'lim, madaniyatlararo o'zaro ta'sir, axloqiy

mulohazalar va atrof-muhitni bilishni rivojlantirish uchun qimmatli resurslarni taklif etadi.

Xulosa qilib aytganda, Abu Abdulloh Rudakiyning falsafiy qarashlari hozirgi zamon jamiyati uchun muhim hikmat va ilhom manbai bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Бертельс Е. Э. История персидско-таджикской литературы, М., 1960. 147с
2. Мирзоев А. М. Рудаки. Жизнь и творчество. — М.: Наука, 1968. 180-186с
3. Брагинский И. С. Абу Абдаллах Джафар Рудаки. — М.: Наука, 1989. 90-91с
4. Тагирджанов А. Т. Рудаки. Жизнь и творчество. История изучения. Изд-во Ленинградского университета, 1968.
5. Рудаки и 1000 лет персидской поэзии (Материалы международной конференции, г. Алматы, 4-5 ноября 2008 г.) – г. Алматы, 2017, 384 с.
6. Маллаев Р.К., Рахимов Н.Х.. г. Худжент, Таджикистан Некоторые философско-этические и эстетические взгляды Абу Абдуллаха Рудаки 341с
7. www.ziyonet.uz
8. www.literature.ru